

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ

В.Й. Бочелюк

доктор психологічних наук, професор,

завідувач кафедри психології

Національний університет «Запорізька політехніка»

м. Запоріжжя, Україна

Як правило, соціально-психологічна теорія інтерпретує поведінку людини в суспільстві як цілераціональну [1]. Але з середини ХХ століття в розумінні цілераціональності суспільної поведінки людини відбулися істотні зміни. Якщо під метою розуміти щось психологічно реальне, то не вся людська поведінка буде «чисто» цілеспрямованою, вона буде включати і такі форми, які не вкладаються в цілераціональну модель. Цілераціональна побудова людської діяльності, в цьому випадку, буде збіднювати її, позбавляти сенсу багато її елементів і періодів. Вітчизняна психологічна думка схиляється до того, що цілераціональна модель людської діяльності потребує так званих «екзистенційні» перетворень. А саме: 1) процес визначення мети не повинен виноситися за межі діяльності; 2) раціональність не повинна інтерпретуватися однолінійно; 3) цілепокладання повинно розумітися як системоутворюючий елемент діяльності, що має складну структуру і специфічні механізми функціонування; 4) найбільш узагальнюючим, вихідним механізмом визначення мети слід вважати наявність у людини в тій чи іншій формі і мірі деякого задуму, «плану життя», «життєвої мети», «проекту-мети», «проекту», «загального девізу свого буття» і таке інше.

Всі ці «поправки» до механізмів і мотивів орієнтації людини в суспільстві припускають посилення на функціонування на рівні особистісних смислів, тобто тих індивідуалізованих значень вчинків і спонукань людини, об'єктивні, надіндивідуальні підстави яких глибоко приховано і унікально трансформувати людським «Я».

Таким чином, в результаті свідомих актів волі людиною в процесі її громадської діяльності здійснюється вільний (тобто детермінується перш за все індивідуально-внутрішніми обставинами) вибір самого себе, вибір свого способу життя. Так народжується проект або задум життєвої і поведінкової орієнтації найбільш узагальненого рівня. І хоча він генетично багато в чому детермінований іншими механізмами, але актуалізовано він виступає для людини відправною точкою її життя.

Людська поведінка в такому розумінні – це не поведінка, «спрямована до мети», а поведінка, яка «спрямовується метою». Мета дає людині уявлення про бажаному для неї результаті дії, виражає певний рівень домагань. Людина визначається, перш за все, через свої задуми і прагнення, вона завжди знаходиться «попереду самої себе». Поняття «суспільної поведінки», «соціальної дії» можливо позначити як таку людську поведінку, з якою особистість пов'язує певний суб'єктивний сенс. Самоспрямована поведінка має тенденцію замикати, вибудовувати світ (суспільство) навколо особистості. Формується вона прагненням придбати або зберегти де-які якості або внутрішні стани. Цей орієнтир може займати різне місце серед механізмів орієнтування, аж до центрального.

Протягом тривалого періоду в психології домінувала позиція що пояснювала поведінку людини головним чином особистісними факторами. При цьому соціальна ситуація розглядалася, як правило, в якості імпульсу до дії, який актуалізував відповідну особистісну рису, диспозицію. Що, в свою чергу, обумовлене різноманітними чинниками.

Ми розділили безліч чинників на три групи: особистісні, ситуаційні та фактори суб'єктивної інтерпретації ситуації. Остання група фактично об'єднує фактори перших двох і свідчить про те, як чинники ситуації репрезентуються у свідомості чинного суб'єкта і яке значення для нього набувають.

До особистісних факторів ми віднесли: цілі дійової особи – короткочасні і довготривалі; наміри; особливості цілісної системи уявлень про навколишній світ; судження про цінності, про значимі ситуації; особливості особистісних

установок, що сприяють їх впливу на поведінку (сила, ступінь особистісної значущості; стійкість з плином часу, вираженість і ін.); життєві стратегії; фактори соціального інтелекту (в тому числі рівень розвитку і гнучкість механізму когнітивного оцінювання ситуацій); специфіка сприйняття себе; інтегральні особистісні характеристики (ступінь інтернальності; властивості «харді» – твердості, невразливості – або придбані безпорадності); традиційні «риси особистості», що дають можливість передбачення поведінки лише при певних умовах.

До ситуаційних факторів нами віднесені наступні: групові норми і цінності; усвідомлення себе членом конкретної групи; групова згуртованість; «Корпоративний дух»; дискусія при груповому ухваленні рішення; груповий тиск на особистість; соціальний тиск з боку неформальної референтної групи; когнітивний дисонанс між поглядами індивіда і групи; соціальна фацілітація і дифузія відповідальності; групова поляризація думок; стиль лідерства (керівництва); соціально-психологічний клімат (атмосфера) в групі; конкуренція (міжособистісна і міжгрупова); конфлікт (міжособистісний і міжгруповий); характерні патерни групової поведінки; компетентність, підготовленість членів групи; соціальні ролі; рольова невизначеність; рольове перевантаження (недовантаження); рольовий конфлікт; ступінь складності і структурованості розв'язуваної задачі; зовнішні спонукальні фактори: загроза, примус, обіцяна винагорода, публічне схвалення, особисте звернення з проханням і т. ін.; феномен дрібної поступки (ситуація «нога в дверях»); ізолюваність від соціуму; фактори соціального макросередовища: культурні цінності, норми, звичаї макросередовища; екологічні, економічні і технологічні чинники.

До групи факторів суб'єктивної інтерпретації ситуації ми включили: упевненість діяча в особистому виборі ситуації та поведінки у ній або в змушеній покорі обставинам; інтерпретація і оцінка подій та факторів соціального кола дійовою особою через призму цілей та намірів; використання механізму когнітивного оцінювання для віднесення ситуації до того чи іншого

типу; особиста значущість ситуації; використання при інтерпретації ситуації критеріїв соціального порівняння, «середнього рівня порівняння», «рівня порівняння альтернатив»; вплив на суб'єктивну інтерпретацію ситуації помилок каузальної атрибуції (фундаментальної помилки, «хибного консенсусу», «ілюзорних кореляцій»).

Таким чином, ми систематизували багатообразні фактори прогнозування спостережної поведінки. Не всі з них вносять однакову лепту до передбачуваності майбутніх дій індивіда, оскільки, не усі стійко важливі та виступають в якості потужних детермінантів поведінки. Однак, усі ці фактори взаємопов'язані та можуть посилювати один одного.

Для спостерігача, озброєного знаннями наукової психології, необхідний аналіз всієї системи факторів поведінки діючої особи – як-то спонукаючих так і стримуючих його активність. Саме зайва детермінованість поведінкових актів спостерігаємого індивіда дозволяє робити в цілому адекватні передбачення його поведінки на майбутнє.

Описану вище систему основних соціально-психологічних мотивів і механізмів поведінки людини в суспільстві слід розуміти, як систему деяких вихідних принципів реалізації людиною своєї суспільної сутності в сучасному світі початку ХХІ століття, як деяку життєву стратегію людини.

Література:

1. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. К. : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с.